

Komplex támogató program a hátrányos helyzetű roma gyerekek társadalmi sikerességének előmozdítására Lengyelországban

Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézetben folyó 21. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció) TÁMOP 3.1.1. kiemelt projekt II. szakasz 2. alprogramjának középpontjában a pedagógiai szakmai szolgáltatások intézményrendszerének és feladathálójának fejlesztése áll.¹ E munka során – a különféle empirikus kutatások mellett – igyekszünk minél több olyan külföldi vagy hazai bevált eljárást, szervezeti keretet, kísérleti projektet, módszerelemet vagy akár csak fejlesztési ötletet megismerni, amelyek ösztönözhetik a pedagógusoknak nyújtható támogatások és szolgáltatások rendszerszintű megújítását.

Bár a kiemelt projekt időszakának nagyobb része még előttünk áll, és a várható eredmények döntő többsége csak ezután jön majd létre, az már most is jól látható, hogy számos ország gyakorlatából érdemes tanulnunk és inspirációt merítenünk. Ezek közül az egyik biztosan Lengyelország, amelynek belső folyamataira annál is inkább érdemes odafigyelnünk, mert a rendszerváltáskor szinte ugyanarról a startvonalról indultunk. Akkoriban hasonlóak voltak a megoldásra váró társadalmi, gazdasági és oktatási feladataink, ahogy az esélyeink is. A lengyel fejlődést ezért – a két ország méretbeli különbségei ellenére is – érdemes nyomon követnünk, és időről időre összevetni, ki meddig jutott, hol tart a maga útján.

Az egyik markáns jelenség, amellyel mindkét ország hasonló módon szembesült, a roma lakosság nagy részének egyre reménytelenebb, állami beavatkozást sürgető élethelyzete volt az 1990-es évek elején. Mivel e probléma nagyon komplex, se itt, se ott nem adhatók a felvetődő kérdésekre egyszerű, gyors megoldást ígérő, mindenhol azonos módon alkalmazható „egyenválaszok”. Minden kis eredményből, jó megoldásból lehet azonban tanulni. A működőképes elemekből – szakértelemmel, felelősségtudattal és elkötelezettséggel – működőképes helyi gyakorlatok alakíthatók ki, amelyek szakszerű irányítás mellett, egymással megfelelően összekapcsolva, működőképes országos rendszerre szerveződhetnek.

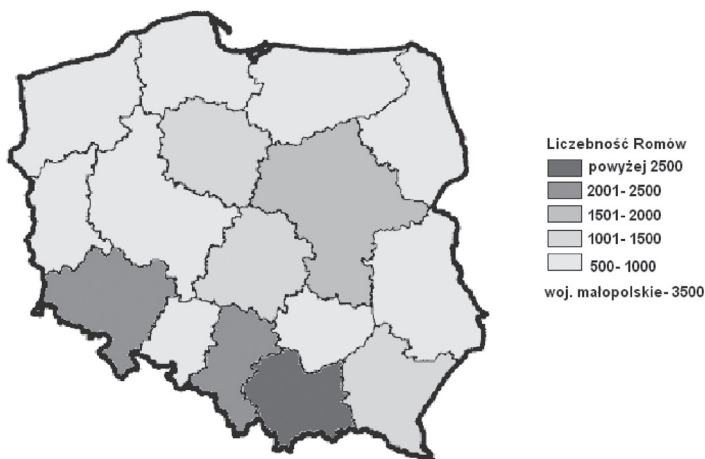
A már körvonalazódó lengyel eredmények megismerését az alprojekt számára az teszi különösen fontosá, hogy a hátrányos helyzetű gyerekekkel (akiknek Magyarországon egy jelentős része egyben roma is) foglalkozó pedagógusok szakmai támogatását országos szinten megszervezendő szolgáltatási területként határozza meg a jelenleg érvényes jogi szabályozás.²

A lengyelországi romák népcsoportjának nagysága – a lélekszámot és a teljes népességhez viszonyított arányt tekintve is – messze elmarad a magyarországitól. Életmódjuk,

az etnikumon belüli rétegzettségük, szóbeliségre épülő kultúrájuk és hagyományaik, valamint társadalmi státusuk és problémáik ellenben feltűnő hasonlóságot mutatnak. A megoldások keresésekor ezért érdemes elgondolkodni rajta, hogy mi hasznosítható a lengyel út tapasztalataiból, amelynek középpontjában a társadalmi hátrányok oktatás segítségével való leküzdésének célkitűzése áll.

A romák helyzete Lengyelországban

A statisztikai adatok szerint 2012-ben Lengyelországban 20 750 roma élt. Miként azt az 1. ábra mutatja, a népcsoport a legnagyobb lélekszámban (3500 fővel) az ország déli részén található Malopolska (Kis-Lengyelország) nevű vajdaságban³ koncentrálódik. Ez a magyarázata annak, hogy a romák társadalmi felzárkóztatását, illetve támogatását célzó programok súlypontja többnyire ide esik. Általában ez a térség ad otthont a tervezett beavatkozások pilot programjainak is, az országos bevezetést megelőzően. S jelenleg itt – a Krakkói Pedagógiai Egyetemen – működik a témakörhöz kapcsolódó szakmai tudásmegosztás egyik legfontosabb központja is.

1. ábra. A roma kisebbség lélekszáma Lengyelország vajdaságaiban 2012-ben
(forrás: a lengyel Belügyminisztérium 2012. évi adatai A. Świątek feldolgozásában)

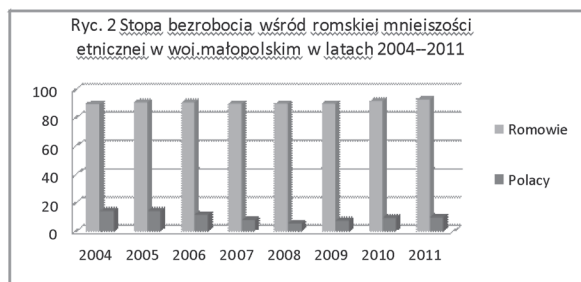
A roma közösség Lengyelországban – miként sok más európai országban is – jól tagolt kisebbséget alkot. A csoportok többé-kevésbé különböznek egymástól nyelvükben, szokásaikban, anyagi helyzetükben és fogyasztási lehetőségeik terén. Eltéréseket mutatnak a munka értékjellegének megítélésében, valamint a munkához való gyakorlati viszonyukban is (Paszko, 2007).

Ez a tény arra hívja fel a figyelmet, hogy a romákat érintő állami beavatkozások megtervezésekor az általános elvek mellett mindig érdemes figyelembe venni azokat a konkrét körülményeket is, amelyek a teljes etnikumon belüli kisebb csoportok élethelyzetét jellemzik.

A lengyelországi romák egy része láthatóan jól megtalálja a helyét a munkaerőpiacon. A többségi társadalom tagjaihoz hasonló vállalkozási attitűdökkel rendelkezik, s eredményes üzleti tevékenységet folytat törvényes keretek között (Osuch és Dwojak, 2009b). Többségük külföldi használt ruhával és autókkal kereskedik. E piacon megszerzett pozíciójukat erősíti, hogy szoros kapcsolatot tartanak fenn más európai országokban élő roma

közösségekkel (*Paszko, Sulkowski és Zawicki, 2007*). A hagyományos roma foglalkozásokra azonban – a zenélés és a jövendőmondás kivételével – ma már nincs számottevő kereslet, így az említett kereskedők csupán egy szűk csoportját képezik a felnőtt roma lakosságnak. Valamivel többen találhatóak meg a szürkegazdaságban, de a munkaképes roma népesség döntő hányada jelenleg egyáltalán nem dolgozik.

A lengyelországi romák munkanélküliségében fontos szerepet játszik a megfelelő végzettség hiánya. Jelentős hányaduk csupán néhány osztályt végzett el a kötelező iskoláztatás keretében. Nagy részük nem rendelkezik szakmával és gyengén beszéli a többségi társadalom nyelvét, a lengyelt. A Nemzeti Munkaügyi Hivatal adatai szerint a felnőtt korú roma lakosság egyharmada nem fejezte be általános iskolai tanulmányait, s csupán 0,8 százalékuk rendelkezik egyetemi végzettséggel (*Paszko, Sulkowski és Zawicki, 2007; Osuch és Dwojak, 2009a*). Azokon a problémákon, amelyek ebből az alaphelyzetből fakadnak, állami támogatással láthatóan nem tudtak segíteni az elmúlt évek során. A 2. ábra foglalkoztatottsági adatai jól mutatják, hogy Kis-Lengyelországban a munkanélküliek aránya a felnőtt roma lakosság körében 2004–2011 között tartósan 90 százalék körül ingadozott, míg ugyanez a lengyelek esetében csak 10–12 százalék volt.

2. ábra. A munkanélküliségi ráta Malopolska vajdaság roma és lengyel származású felnőtt lakosságának körében (2004–2011) (forrás: a lengyel Belügyminisztérium és a Statisztikai Hivatal adatai A. Świętek feldolgozásában)

A súlyos munkanélküliség következménye, hogy a roma lakosság 80 százalékának élete hosszú idő óta szinte kizárólag az állami szociális támogatások mértékétől függ (*Matulayová, 2001*).

A szocializmus – lényegében erőszakos – asszimilációs törekvéseinek eredményeként a romák alacsony szinten ugyan, de mégiscsak valamiféle szociális biztonsághoz jutottak. A hatvanas-hetvenes évektől jogszabályok tiltották Lengyelországban a nomadizálást, s az ország valamennyi gyermekére egységesen kiterjesztették a tankötelezettséget (*Sulkowska-Kądziolka, 2007*). Bár volt némi ellenállás az akkoriban bevezetett intézkedésekkel szemben, a romák többsége mégis együttműködőnek bizonyult és felhagyott a vándorló életmóddal. A felnőttek szakirányú képzettséget nem igénylő segédmunkát vállaltak, gyerekeiket pedig elkezdték iskolába járattatni. A rendszerváltás azonban a romák társadalmi-gazdasági helyzetének drámai romlásával járt együtt. Alacsony iskolázottságuk következtében ők hullottak ki elsőként a zsugorodó munkaerőpiacról, és csaknem lehetetlenné vált számukra, hogy utána ismét munkához jussanak a kapitalizálódó gazdaságban. Ma pedig már nyilvánvaló, hogy sikeres beavatkozások nélkül a népcsoport egészét hosszú távú munkanélküliség fenyegeti a modern Lengyelországban (*Osuch és Dwojak, 2009b*).

A tanuláshoz való viszony

Az eddigi tapasztalatok alapján joggal állítható, hogy a romák élethelyzetének tartós javulását sem a rövid távú pénzügyi beavatkozások, sem a támogatott munkahelyek nem fogják megteremteni. Hosszú távon csak a népcsoport képzettségi szintjének emelésétől remélhető, hogy munkaerőpiaci helyzetük megváltozzon. A tanulás jelentőségének viszont az érintettek többsége még ma sincs kellőképpen a tudatában.

Lengyelországban több közelmúltbeli kutatás is vizsgálta a romák oktatással kapcsolatos attitűdjeit. Nowiczka (2007) például határozottan állítja, hogy a roma felnőttek többsége alulértékeli az iskolában megszerzhető tudás jelentőségét, s a családok gyakran közvetítenek ilyen típusú gondolatokat gyerekeik felé: „Elég, ha megtanulsz írni, kicsit tudsz olvasni és alá tudod írni a neved.” A legtöbb szülőnek csupán ennyi az elvárása. A szerző úgy véli, hogy a roma gyerekek iskolai problémáinak nagy része a családi támogatás hiányából fakad. Véleménye szerint a roma gyerekeknek sokkal nagyobb erőfeszítést kell tenniük az iskolai eredményesség érdekében, mint lengyel kortársaiknak. A többségük ugyanis hét éves koráig nem látott otthon könyvet és füzetet, nem fogott a kezébe ceruzát vagy ecsetet, s így nem is tudhatja, hogyan kell ezeket használni (Nowiczka, 1998). Egy másik kutató, saját tanítványának édesanyjával folytatott beszélgetését felidézve, ilyen típusú gondolatokat említ: „Minek neki az iskola? A lány tudjon főzni, vezesse a háztartást és tudja bekapcsolni a tévét. Mi másra lenne még szüksége?” Ráadásul, mondják a másik oldalon, a romák többsége úgy tekint az iskolára, mint a rendőrség, a helyhatóság és a börtön intézményére (Kolaczek és Talewicz-Kwiatkowska, 2007). Sok roma szülő egyszerűen nem érti, hogy miért lényeges a tanulás folyamatosága, miként azt sem, hogy miért kell olyan hosszú ideig tanulniuk a gyerekeknek.

Dél-Lengyelországban egészen a közelmúltig jellemző gyakorlatnak számított, hogy a roma szülők orvosi igazolással próbálták alátámasztani gyermekük általános vagy tanulási alkalmatlanságát, így a tankötelezettség teljesítése nélkül is hozzájuthattak a családi pótlékhoz (Ślósarczyk és Wężowicz, 2007), amely sok esetben a család legfontosabb jövedelemforrása (Osuch és Dwojak, 2009a) volt. A tapasztalat azt mutatta, hogy a tartósan reménytelen élethelyzet, a jövőkép hiánya miatt a roma családok jelentős része az ezredforduló körül már azért sem tett erőfeszítést, hogy a gyermekei ingyen tankönyvekhez és taneszközökhöz juthassanak. A jelenséget vizsgálva nem hagyható figyelmen kívül, hogy a tanszerek az iskolás gyerekek szükségleteinek csupán egy kis hányadát képezik. A lengyelországi roma gyerekek nagy része – többségi iskolatársaihoz képest – sok egyebet is nélkülöz: gyakorta nincs például az időjárásnak megfelelő ruházatuk, nincs pénzük a közlekedésre, s nincs olyan lakásuk, amelyben saját tanulósarkuk lenne.

Nem lebecsülendő az a nehézség sem, hogy a szülők alacsony iskolázottsága miatt a roma családok többségében szinte semmiféle hagyománya nincs a tanulásnak. A gyakran írástudatlan szülők még akkor sem tudnak segíteni, ha történetesen felismerik a tanulás és a tudás fontosságát, gyermekeik pedig kedvet éreznek az iskolai feladatok elvégzéséhez. További akadályt jelent, hogy a roma szülők többségében meglévő kisebbségi érzés következtében e családokban a gyermekek általában abban a meggyőződésben nőnek fel, hogy ők úgysem tudják utolérni lengyel társaikat – sem az iskolában, sem pedig a munka világában (Osuch és Dwojak, 2009b). Ahhoz, hogy ezen a téren változás következzen be, a roma diákok többségének feltétlenül tanári segítségre van szükségük – a tanulási sikeresség elérése és a továbbhaladási pálya megtervezése terén egyaránt.

Az iskola mint a kultúrák találkozási pontja

A hatékony segítségnyújtás elengedhetetlen feltétele, hogy a pedagógus ismerje azoknak a gyerekeknek az életkörülményeit, akikkel foglalkozik. Nem kevésbé fontos azonban az sem, hogy többé-kevésbé tisztában legyen azokkal a szokásokkal, kulturális hagyományokkal és közösségi normákkal, amelyekhez tanítványai saját családjukon belül igazodnak. Hiszen ezek formálták őket az iskolába lépés időpontjáig, ezekkel vetik egybe, s ezek fényében értékelik új tapasztalataikat is. A családnak, a szocializáció elsődleges közegének a hatása kisgyermekkorban messze erősebb, mint az intézményes nevelésé. A tapasztalat azt mutatja, hogy pedagógusként olykor elfeledkezünk erről a tényről, miközben az otthon és az iskola világa közötti híd hiánya az iskolai kudarcok egyik legalapvetőbb forrása. Méghozzá úgy, hogy ez a hiány nem is tudatosul azokban, akik nevelőként az iskolai szokásokat mint „A normákat” közvetítik a tanulók felé.

Holott a kisebbségi csoportok szabályainak és kulturális hagyományainak az iskolai elvárásokkal való összeegyeztethetlensége sok esetben komolyabb gátja a sikeres tanulásnak, mint az anyagi források szűkösége. Ezzel összefüggésben a téma szakértői felhívják a figyelmet arra, hogy a lengyelországi romák hétköznapi viselkedését – függetlenül attól, hogy melyik csoporthoz tartoznak – egy generációról generációra hagyományozódó „viselkedési kódex” irányítja, amelynek bizonyos normái markánsan különbözhetnek a többségi társadalom szabályaitól. Az ebben foglalt íratlan szabályok áthágása negatív következményekkel jár a közösségen belül.

A közösségi életet befolyásoló normák jellege és ereje nagymértékben függ attól, hogy melyik roma csoportról van szó. Lengyelországban például a „bergitka” vagy „kárpáti” romák életét sokkal kevésbé korlátozza a hagyományos viselkedési kódex, mint a többiekét. Ma ez a vándorló életmóddal már több évszázada felhagyó közösség alkotja a lengyelországi roma társadalom legszegényebb és egyúttal legkevésbé megbecsült csoportját. Mivel azonban ők számítanak a legnyitottabb roma közösségnek, velük lehet a legkönnyebben együttműködni az oktatás területén. A hagyományait erősebben őrző csoportok esetében nehezebb a társadalmi integráció megvalósítása.

Az etnikai csoporton belüli különbségek mellett létezik néhány olyan általános szokás vagy szabály is, amelyet majdnem minden lengyelországi roma követ, illetve tiszteletben tart. A népcsoport egésze körében jellemző például a vonzódás a helyhez nem kötődő

A hatékony segítségnyújtás elengedhetetlen feltétele, hogy a pedagógus ismerje azoknak a gyerekeknek az életkörülményeit, akikkel foglalkozik. Nem kevésbé fontos azonban az sem, hogy többé-kevésbé tisztában legyen azokkal a szokásokkal, kulturális hagyományokkal és közösségi normákkal, amelyekhez tanítványai saját családjukon belül igazodnak. Hiszen ezek formálták őket az iskolába lépés időpontjáig, ezekkel vetik egybe, s ezek fényében értékelik új tapasztalataikat is. A családnak, a szocializáció elsődleges közegének a hatása kisgyermekkorban messze erősebb, mint az intézményes nevelésé. A tapasztalat azt mutatja, hogy pedagógusként olykor elfeledkezünk erről a tényről, miközben az otthon és az iskola világa közötti híd hiánya az iskolai kudarcok egyik legalapvetőbb forrása.

életformához. Még a letelepedett roma csoportok esetében is gyakori, hogy a gyerekek egy ideig azért nem mennek iskolába, mert a család valamely távoli városba vagy külföldön élő rokonaihoz utazik hosszabb látogatásra. A romák számára ugyanis a rokonsági kapcsolatok ápolása a közösséghez tartozás alapja. Ennek részeként fontos szabálynak tekintik az idősebbek tiszteletét, ami közösségszervező elv is egyben. A gyerekek így erősen alá vannak rendelve a szülőknél és az idősebbeknek. A lengyelországi romák körében általában meggyőződés az is, hogy a gyerekek számára az a legjobb, ha a szülei mellett vannak – akkor is, ha a több hetes rokonlátogatás a tanév közepére esik, s akkor is, amikor rossz időben együtt koldulnak velük az utcán. Ez a szemlélet – különösen az extrém esetekben – erősen szemben áll a többségi lengyel értékrenddel. A tekintetben is nagyok az eltérések, ahogy a kisebbség és a többség tagjai fiaik és leányaik önállóságra neveléséről gondolkodnak. Lengyelországban gyakran látni például, hogy öt-hat éves roma gyerekek egyedül járnak bevásárolni (Milewski, 2001). A lengyelek szemében viszont ez a teljes felelőtlenséggel egyenértékű. A romák szerint ugyanakkor a kicsiket így lehet korán önállóságra nevelni.

A kisebbség és a többség kultúrája között talán a házassággal kapcsolatos szokások terén fedezhető fel a legnagyobb eltérés. A házasságokat a romák gyakran nagyon fiatalon kötik: Lengyelországban a roma lányok általában 14–15 éves korukban mennek férjhez, a fiúk pedig 14–17 évesen nősülnek (Milewski, 2001). Ezzel összhangban a szülők azt várják el lányaiktól, hogy a középfokú oktatás alsó szintjét követően felnőtt nőként éljenek. Családjuk legyen, és ne „pazarolják az időt tanulásra”. A roma közösségi hierarchiában ugyanis a nők szerepe az anya és feleség funkcióira korlátozódik (Nowicka 2007). Bizonyos csoportokban még manapság is előfordul az úgynevezett nőrablás. Ha pedig egy roma fiú elragadja választottját és együtt tölti vele az éjszakát, akkor a lány szülei a kapcsolatot házasságnak ismerik el (Milewski, 2001). Ez a magyarázata annak, hogy miért gyakorolnak olyan szoros felügyeletet a roma szülők tizenéves lányaik felett, s miért nem engedik el őket például az iskolai kirándulásokra sem.

A roma családok hagyományosan a gyermekáldást tekintik a legnagyobb adománynak. Erre utal közmondásuk is: „Sok gyerek – nagy szerencse!” (Ficowski, 1985) Nem használnak fogamzásgátló eljárásokat, aminek következtében a romák között általában szép számú gyerek születik. Ez azonban az alacsony jövedelmű és tragikusan rossz lakáskörülmények között élő családoknál együtt jár azzal, hogy a roma gyerekek jelentős része anyagi értelemben nélkülözésben nő fel, s nincsenek meg a feltételeik a nyugodt tanuláshoz. A rossz körülményekből fakadó tanulási nehézségeket súlyosbítja, hogy mivel a lengyelországi roma közösségek egy része még őrzi anyanyelvét, a gyerekek nem egyszerűen úgy válnak tankötelezetté, hogy nem beszélik a többségi társadalom – és egyben az iskola – nyelvét. A tanulás közege és a tanulás nyelve is idegen tehát a számukra.

Természetesen a roma csoportokon belül is vannak az oktatás iránt fogékony szülők, akik értik a tanulás jelentőségét a gyermekük jövője szempontjából. Mégis többségükben a kultúravesztés eszközének érzik a lengyel iskolát és az oktatást, amely asszimilálja a roma közösségeket, megszünteti azok jellegzetességeit, és feloldja őket a lengyel kultúrában.

S végül említést érdemelnek a kisebbségi csoportok és a többségi társadalom tagjaiban egyaránt meglévő sztereotípiák és előítéletek, amelyek szintén akadályozzák a tanulmányi sikerességet. Egyes kutatók úgy gondolják, hogy a nyitottság hiánya az egyik legfontosabb gátja a roma gyerekek iskolai integrációjának. Véleményük szerint a romák elfogadása a lengyel iskolákban a legfontosabb feltétele lenne annak, hogy egy roma tanuló tanulási pályája sikeres lehessen. Sőt azt is állítják, hogy a szülők sok esetben éppen azért nem küldik iskolába a gyerekeiket, mert nem akarják kitenni őket azoknak a fájdalmas tapasztalatoknak, amit a lengyel kortársak visszautasító magatartása jelent. A roma tanulók is érzik a többiek idegenkedését, ami tovább csökkenti a nehézségek miatt már amúgy sem túl erős tanulási motivációt bennük (Jasińska-Kania, 2009).

Együtt vagy külön?

A szocializmus éveiben a roma gyerekek naponta egyszer meleg ételt is kaptak az iskolában, s ingyen jutottak hozzá a szükséges alapvető felszerelésekhez. A rendszerváltást követően azonban ez a fajta állami gondoskodás megszűnt (*Kwadrans*, 2007), és gyengült a kötelező oktatás kényszere is. Ez azzal a következménnyel járt, hogy az iskolakötelesek arányához viszonyítva egyre kevesebb roma gyerek járt a lengyel oktatási intézményekbe.

Ugyanezekben az években Stanislaw Opocki lengyel pap (ma ő a lengyelországi romák káplánja) saját plébániájának körzetében létrehozott néhány roma osztályt. Ezek az osztályok eredetileg informális vasárnapi iskolák voltak, ahol a gyerekek a hitoktatás mellett írni, olvasni, számolni is tanultak (*Milewski*, 2004). A vasárnapi iskolák népszerűsége egyre nőtt, s az oda járó roma gyerekek jelentős haladást mutattak a tanulás terén. Ez több pedagógust arra ösztönzött, hogy Opockival együttműködve kifejlesszenek egy romáknak szóló speciális tantervet, amit aztán benyújtottak a Nemzeti Oktatási Minisztériumhoz (*Milewski*, 2004). A programot 1992-ben hagyták jóvá, és pedagógiai kísérletként kezdték el alkalmazni az országszerte működő homogén roma osztályokban.

A tervezet „a roma gyerekek speciális, három éves, alapfokú oktatására” vonatkozott (*Kwadrans*, 2007). A programot használó homogén roma osztályok a szülők és a gyerekek számára egyaránt biztonságot ígértek. A fő cél a roma gyerekek három éven belüli felzárkózása volt a lengyel állami iskolákban tanuló kortársaik szintjére: az alapkészségek, mindenekelőtt a lengyel nyelv, az olvasás, az írás és a számolás területén. Az órákat lengyelül tartották, de amikor szükség volt rá, kiegészítő jelleggel használták a helyi roma közösség nyelvét is. A tanterv fejlesztőinek az volt az elképzelése, hogy a felzárkóztató program befejezése után a roma gyerekek integrált alsós osztályokban folytathatják majd a tanulást. Ha pedig valamilyen okból mégsem boldogulnának a lengyel iskolában, akkor kifejezetten a számukra kidolgozott speciális programokba kerülnek át (*Milewski*, 2004). Úgy vélték, hogy a szülők joga eldönteni, hogy gyerekeiket a roma osztályokba vagy a lengyel állami iskolákba íratják-e be.

A roma diákok és szülők többsége elégedett volt a tanulás-tanítás új módjával. Az iskolalátogatási statisztikák és a tanulmányi eredmények jelentős javulást mutattak. Ennek ellenére a roma aktivisták tiltakoztak a homogén roma osztályok szervezése ellen. Legfőbb ellenvetésük az volt, hogy az oktatásnak ez a módja „cigány-gettók” kialakulásához vezethet (*Milewski*, 2004). Sokan úgy vélték közülük, hogy a roma osztályok létrehozásának ki nem mondott célja a lengyel és a roma tanulók elkülönítése, ami az iskolarendszer segítségével megvalósuló faji szegregáció csírája lehet.

2003 után végül felszámolták a kísérleti programot (*Wądrzyk*, 2008). Ma már – s erre törvény kötelezi az intézményfenntartó önkormányzatokat – sehol sem találhatók roma osztályok Lengyelországban. Ez a lépés megfelelt a roma programot létrehozók eredeti elképzeléseinek is, akik maguk is csak átmeneti modellként tekintettek saját javaslatukra. A roma osztályok szervezésével és a speciális tantervvel csupán meghatározott ideig tartó, célzott támogatást akartak adni a gyerekeknek ahhoz, hogy adaptálódni tudjanak a lengyel iskolák követelményeihez (*Milewski*, 2004). A döntés eredményeként ma már minden roma gyerek integrált osztályokban tanul. A szülők azonban általában hevesen elleneztek a homogén osztályok felszámolását, s véleményüket osztották az érintett iskolák igazgatói is. Szerintük erre a lépésre a tolerancia elhibázott értelmezésének jegyében került sor, amivel tulajdonképpen ártottak a roma gyerekeknek, és megfosztották őket a későbbi „normális” tanulás egy fontos esélyétől. A szakmai vita még ma sem zárult le a kérdésben.

Program a lengyelországi roma közösségekért (2004–2013)

Lengyelországban a Belügyminisztérium az a kormányzati szerv, amely felelős minden nemzetiségi és etnikai kisebbséget érintő államilag finanszírozott tevékenységért. Ez a magyarázata annak, hogy az ő fennhatóságuk alatt született meg a *Program a lengyelországi roma közösségért* nevű komplex terv, amely a társadalmi sikeresség döntő elemének az oktatás eredményességének növelését tekinti a roma gyerekek esetében.

A program első, kísérleti változata a *Malopolska Vajdaság roma közösségéért* címet viselte. Kidolgozásában a Belügyminisztérium mellett Malopolska vajdaság regionális kormányzata, különböző roma szervezetek és egyéb nem-kormányzati/civil szervezetek vettek részt. E 2001–2003 közötti pilot program szervezeti alapegységei a helyi önkormányzatok voltak, megvalósítói pedig a vajdasági roma közösségek képviselői, a helyi önkormányzatok és a roma közösségekhez közel álló nem-kormányzati, illetve civil szervezetek.⁴

A több ágazathoz kapcsolódó fejlesztési területet átfogó program általános célkitűzése, hogy a többségi társadalom tagjaival egyenlő esélyű hozzáférési lehetőségeket biztosítson a romák számára, és egyenlő szintre hozza őket velük az oktatás, a foglalkoztatottság, az egészség, a higiénia, a lakáskörülmények, valamint a civil társadalomban való részvételi lehetőségek terén.

A program alapkomponensének tekinthető oktatási blokk legfőbb feladata annak elősegítése, hogy a roma gyerekek körében növekedjen a tanórákon való részvétel és az iskola befejezésének aránya, javuljon a tanulási eredményesség, és a gyerekek motiváltakká váljanak a középfokú oktatásba való bekapcsolódásra. E célok megvalósítását szolgálják az alábbi intézkedési típusok, amelyek már a pilot programban is helyet kaptak:

- a „nulladik osztályban” való tanulás széles körre való kiterjesztése,
- felzárkóztató osztályok szervezése, a különbségek csökkentése a roma és a többségi tanulók között,
- annak támogatása, hogy a gyerekek az iskolában, tanári felügyelet mellett készítsék el a házi feladatukat,
- érdeklődési csoportok létrehozása, amelyek keretében bővíhetnek a roma gyerekeknek a nagyvilágra vonatkozó ismeretei,
- a roma kultúrára és hagyományokra fókuszáló osztályok kialakítása,
- tanuló körök és integrált osztályok létrehozása a roma gyerekek és fiatalok körében a tolerancia növelése és a romák beilleszkedésének elősegítése érdekében,
- a roma gyerekek részvételének támogatása a versenyeken, vetélkedőkön és sporteseményeken,
- olyan klubok létrehozása, ahol a gyerekek tanári felügyelet mellett tölthetik el a szabadidejüket,
- pszichológiai és oktatási/tanulási segítség szervezése a szülők és a gyerekek számára,
- tanulási tevékenységek szervezése roma felnőttek számára,
- különféle gyakorlati kurzusok szervezése roma fiatalok és felnőttek számára,
- a szülőkkel való találkozási alkalmak szervezése a gyerekek taníttatásának témakörében,
- közös nyári táborok szervezése roma és lengyel gyerekek számára,
- roma gyerekek részvételének támogatása nyári és téli táborokban,
- olyan roma szülők toborzása, akik elkísérik a gyerekeket az iskolába, illetve hazakísérik őket, felügyelnek rájuk a tanulmányi utakon, a kirándulásokon és a különféle rendezvényeken,
- a gyerekek óvodai foglalkozásokon való részvételének támogatása,
- a tankönyvek és különféle taneszközök megvásárlásának támogatása,

- pénzügyi hozzájárulás a kistérségi iskolabuszok működtetéséhez,
- pénzügyi hozzájárulás az iskolai étkeztetéshez,
- pénzügyi hozzájárulás a gyerekek bal-esetbiztosításának költségeihez.⁵

A programot 2001–2003 között Dél-Lengyelországban Limanowa, Nowy Sącz és Nowy Targ körzetekben (Malopolska vajdaság), valamint a Tátra hegység egyes településein tesztelték. Az itt szerzett tapasztalatok alapján határozták el a program országos bevezetését 2004-ben.

A hivatalosan 2013-ig tartó, de nagy valószínűséggel – további források bevonásával – folytatódó országos program tevékenységi köre több ponton is bővült a kísérleti időszakhoz viszonyítva. A korábbi intézkedési irányok mellett új célként jelent meg az etnikai kisebbségek elleni bűnözéssel szembeni fellépés, a roma kultúra megőrzésének támogatása, a roma közösségekkel és kultúrával kapcsolatos ismeretek terjesztése a lengyel többségi társadalomban, valamint információk nyújtása a romák számára az őket érintő lengyelországi változásokról. Az országossá bővült program lényeges eleme lett a gyerekek és fiatalok esztétikai nevelése, amit roma fiatalok művészi tevékenységét támogató ösztöndíjakkal egészítettek ki, s ekkor épült ki a roma diákok tanulását segítő általános ösztöndíjrendszer is. A romák történelmével és kultúrájával foglalkozó fejezetekkel bővítették ki az általánosan használt tankönyveket. A korábbiaknál nagyobb figyelmet fordítottak az iskola előtti nevelésre. Az óvodába kerülő roma kisgyerekekre pedig úgy tekintettek, mint a lengyeltől eltérő etnikumhoz tartozó, kettős kultúrával rendelkező gyerekekre. S végül, a program sikerének legfontosabb zálogaként, 2004-től kezdték el alkalmazni az integrált osztályokba járó roma gyereket segítő „támogató tanárokat”, valamint a „roma asszisztenseket”.

A programot több forrásból finanszírozzák. A rendelkezésre álló pénzügyi alapkeret 85 százalékát az Európai Unió adja, amihez 15 százalékot tesz hozzá a lengyel állam. Ez a forrás egészül ki aztán – évente változó

A korábbi intézkedési irányok mellett új célként jelent meg az etnikai kisebbségek elleni bűnözéssel szembeni fellépés, a roma kultúra megőrzésének támogatása, a roma közösségekkel és kultúrával kapcsolatos ismeretek terjesztése a lengyel többségi társadalomban, valamint információk nyújtása a romák számára az őket érintő lengyelországi változásokról. Az országossá bővült program lényeges eleme lett a gyerekek és fiatalok esztétikai nevelése, amit roma fiatalok művészi tevékenységét támogató ösztöndíjakkal egészítettek ki, s ekkor épült ki a roma diákok tanulását segítő általános ösztöndíjrendszer is. A romák történelmével és kultúrájával foglalkozó fejezetekkel bővítették ki az általánosan használt tankönyveket. A korábbiaknál nagyobb figyelmet fordítottak az iskola előtti nevelésre. Az óvodába kerülő roma kisgyerekekre pedig úgy tekintettek, mint a lengyeltől eltérő etnikumhoz tartozó, kettős kultúrával rendelkező gyerekekre. S végül, a program sikerének legfontosabb zálogaként, 2004-től kezdték el alkalmazni az integrált osztályokba járó roma gyerekeket segítő „támogató tanárokat”, valamint a „roma asszisztenseket”.

mértékben – helyi önkormányzati szintű erőforrásokkal, valamint a roma-ügyben érintett különböző nemzetközi és országos szervezetek támogatásaival.

A pénzkeret felhasználását, amelynek elosztására pályázati formában kerül sor, a belügyminiszter felügyeli. A vajdasági regionális kormányzókhoz olyan intézmények és szervezetek nyújthatják be ajánlataikat, amelyek szerepet kívánnak vállalni a program céljainak megvalósításában. Arról, hogy a következő évben kik és mihez kaphatnak támogatást, különböző vélemények figyelembevételével a belügyminiszter dönt. A folyamatban azonban részt vesz az oktatási miniszter, aki a programhoz kapcsolódóan rendszeresen konzultál az oktatási terület vajdasági főfelügyelőivel. A program rendelkezésére álló pénz az országos költségvetés részét képezi. Amikor életbe lép az adott év költségvetési törvénye, a belügyminiszter átutalja a megítélt összegeket a vajdaságoknak, amelyek továbbítják azokat a nyertes kérelmezőknek. Amennyiben a tervezett program-elemek országos hatókörűek, az átutalás közvetlenül a minisztertől érkezik a megvalósító szervezetekhez. Abban az esetben, ha az év során a források valami miatt mégsem tudnák fedezni a tervezett tevékenységeket, a megvalósítók 1 százalékos kiegészítést kérelmezhetnek az általános állami támogatási alaptól.

A program integrált osztályai

Azt követően, hogy a lengyel törvényhozás a homogén roma osztályok felszámolása mellett döntött, az oktatási kormányzat szabályozta a roma tanulók iskolai osztályokba sorolásának módját. Ennek értelmében, ha csupán néhány roma gyerek jár az adott iskolába, akkor az igazgató egyszerűen „dokumentálja” ezt a tényt. Amennyiben e gyerekek láthatóan nem igényelnek különleges figyelmet, akkor minden további nélkül együtt tanulnak lengyel kortársaikkal. A szülők kérésére vagy az iskolában dolgozó, illetve azzal együttműködő szakemberek ösztönzésére – amennyiben szükségesnek látszik – a roma gyereket a helyileg illetékes tanácsadó szolgálathoz irányíthatják. A szolgálat munkatársai a megfelelő vizsgálatok elvégzését követően dönthetnek úgy, hogy egyéni fejlesztési terv szerinti tanulást javasolnak számára, és az ügynevezett integrált osztályba irányítják. Ezekbe a tanulócsoporthoz maximálisan 20 gyerek jár, s közülük legfeljebb 5 lehet olyan, aki az átlagostól eltérő, különleges figyelmet kíván a pedagógustól. Lengyelországban ez a lehetőség ma egyaránt vonatkozik a sajátos nevelési igényű, illetve a bármilyen okból a „normál” osztályokban tanulási nehézségekkel küzdő roma gyerekekre.

A program keretében működő integrált osztályokban támogatott tanárok és roma asszisztensek segítik az általános tárgyakat tanító pedagógusokat, valamint a roma gyerekeket abban, hogy együttműködésük sikeres, a tanulók által elért teljesítmény pedig minél magasabb szintű legyen.

A támogató tanárok és feladataik a programban

A támogató tanárok integrált osztályokban dolgozó, speciális oktatásra kiképzett pedagógusok⁶, és általában lengyel nemzetiségűek. A programhoz csatlakozó kollégák külön elméleti és módszertani felkészítést is kapnak a roma gyerekekkel való foglalkozáshoz. Ennek középpontjában az a gondolat és elvárás áll, hogy úgy tudjanak együtt dolgozni velük, mintha kettős kultúrával rendelkező külföldi tanulók lennének – sok időt és energiát fordítva az egyéni fejlesztésükre. Az érintett pedagógusoktól elvárt legfontosabb tulajdonságok: a türelem, a tolerancia, a törődés és a professzionalizmus – abban az értelemben, hogy képesek legyenek figyelni a tehetségekre és motiválni tudják a gyerekeket a tanulásra (Szostka-Różycka és Weigl, 2008).

A támogató tanárok feladatai a programban:

- gondosan ügyelni az integrálódó gyerek érdekeire,
- aktívan együttműködni a szaktárgyakat oktató pedagógusokkal,
- segítséget nyújtani a tanulóknak a nehéz feladatok megoldásához,
- az integrálódó tanulók képességeihez igazítani, illetve kiválogatni számukra a megfelelő osztálytermi és házi feladatokat,
- ellenőrizni, hogy a gyerekek helyesen másolták-e le a tábláról, illetve helyesen írták-e le a füzetükbe mindazt, amit a tanár diktált,
- szükség szerint személyre szabni az osztályban használt feladatlapokat,
- részt venni a tanulók értékelésében,
- tájékoztatni a tanítókat, szaktárgyi tanárokat az integrálódó diákok képességeiről, fejlesztési lehetőségeiről,
- a megértést segítő, személyre szabott magyarázatokat fűzni a gyerekek számára a pedagógiai utasításokhoz és üzenetekhez,
- együttműködni a gyerekek szaktanáraival a zavartalan információáramlás biztosítása érdekében,
- a szaktanárokkal egyetértésben a tanulók személyes szükségleteihez igazodva módosítani a tanulás tartalmát és követelményeit,
- elmagyarázni a gyerekeknek a feladatlapok nehezen érthető utasításait.

Általánosan fogalmazva, a programba bevont osztályokban a támogató tanár az, aki közvetlen és gyakorlati segítséget nyújt a roma gyerekeknek a tanuláshoz az iskolában és azon kívül is. Figyelemmel kíséri a haladásukat, segíti őket a házi feladatok elkészítésében és támogatja őket a nyelvi akadályok leküzdésében.

A szaktárgyi pedagógusok sajátos feladatai a programban

Az integrált osztályokban természetesen némiképp módosul az osztálytanító, illetve a szaktárgyakat oktató tanárok szerepköre is. Hagyományos teendőik a következő feladatokkal egészülnek ki a program keretében:

- olyan szemléltető és tevékenységközpontú módszerek alkalmazása, amelyek segítik a megértési nehézségek fokozatos lebontását,
- a támogató tanár által az érintett gyerekek képességeinek fejlesztésére vonatkozó javaslatok beépítése a saját munkába,
- a támogató pedagógussal való konzultáció a feladatlapokról, valamint a szóbeli számonkérés során alkalmazandó kérdésekről,
- a támogató pedagógus tájékoztatása az óratervekről, és azok szükség szerinti módosítása a kapott javaslatok alapján,
- az integrációban érintett tanulók fejlődésének személyre szabott kérdésekkel és feladatokkal való célzott segítése,
- a támogató tanár előzetes tájékoztatása a tervezett felmérésekről,
- a tananyag tartalmának és követelményeinek szükség szerinti módosítása a támogató tanárral egyetértésben az integrált tanulók esetében.

A roma asszisztensek és feladataik a programban

A roma asszisztentst a romák közössége választja ki és bízza meg a feladatával. Olyan személy tehát, aki jól ismeri a gyerekek és a családok mindennapi életét. Otthonosan mozog a helyi társadalomban, ugyanakkor az iskola világa sem idegen a számára.

A feladatra való felkészülésüket segítő szakemberek szerint a roma asszisztens „bátor ember”, aki „nyitottan fogadja a kihívásokat”. Jól ismeri a gyerekek tanulási szükségleteit, és nem enged a nyomásnak sem egyik, sem másik oldalról (*Szostka-Różycka és Weigl, 2008*).

Tekintettel arra, hogy a romák általános iskolázottsága alacsony, roma asszisztens olyan személy is lehet, aki csupán az általános iskolát végezte el, ugyanakkor rendelkezik a feladat ellátásához szükséges, megfelelő tulajdonságokkal. Képes összekötni egymással a romák és a lengyel iskolák világát, s kapcsolatot tud tartani a családokkal. A gyerekek bármilyen problémájukkal fordulhatnak hozzá, legyenek azok iskolai vagy személyes jellegűek. Akár arra is számíthatnak, hogy segít elsimítani különféle konfliktusait, és gondoskodik a biztonságokról. A tapasztalat azt mutatja, hogy a roma asszisztens sok esetben sikeres közvetítő a gyerekek, a szülők és a tanárok között.

A legfontosabb dolog, amire a roma asszisztensnek oda kell figyelnie, hogy a tanulók rendszeresen bejárjanak az iskolába. Annak érdekében, hogy a szülők nap mint nap útra indítsák a gyermekeiket, olykor nyomást is gyakorol rájuk (*Szostka-Różycka és Weigl, 2008*). Ezért egyszerre kell energikus, nyílt és toleráns személyiségnek lennie. Ha nincs is róla „papírja”, rendelkeznie kell pedagógiai, pszichológiai és szervezési képességekkel – hiszen a programban döntően rajta múlik, hogy mennyire lesz hatékony az iskola, a szülők és a gyerekek közötti együttműködés.

A roma asszisztens feladata az is, hogy pozitív képet közvetítsen a családok felé az iskoláról, segítse a pedagógusok munkáját, vállaljon szerepet a konfliktusok feloldásában, és folyamatosan tájékoztassa a szülőket mindarról, amit érdemes tudniuk gyermekeik tanulásával kapcsolatban. Iskolai jelenlétük fontosságának többnyire maguk az asszisztensek is a tudatában vannak. Jól ismerik a roma gyerekek nehézségeit, hiszen sokan közülük épp azokban az iskolákban dolgoznak ma, ahová jó pár évvel korábban saját maguk is jártak – ám ilyen támogatásban akkor még nem részesültek.

Az asszisztensek részt vesznek az iskolai versenyek, vetélkedők szervezésében, valamint olyan napközis klubok működtetésében is, amelyek közelebb hozzák egymáshoz a roma és a lengyel gyerekeket. Ugyancsak a feladataik közé tartozik, hogy a rájuk bízott gyerekek szükségleteinek figyelembe vételével minden évben előkészítsék azokat a pályázatokat, amelyeket a programot működtető pénzalap kezelőjéhez kell benyújtani. Ebből fedezik a gyakran több intézményhez kapcsolódó asszisztensek munkabérét, fizetik a rászoruló gyerekek iskolai étkezését, tankönyveit és iskolaszereit, valamint a kistérségi iskolabuszok költségeit. Sőt, juthat belőle ruházkodásra, az egészségügyi biztosítások fedezésére, valamint kirándulásokra és nyaralásra is.

A programot támogató képzések

Ahhoz, hogy a roma asszisztensek és a támogató tanárok sikeresen tudják ellátni a feladataikat, számos speciális ismeretet is el kell sajátítaniuk. Rendszeresen részt vesznek a program által szervezett képzéseken, amelyek egyúttal kommunikációs fórumot is jelentenek a számukra. Az egyik ilyen képzés keretében (A romák, társadalmunk aktív részesei, Wrocław, 2005) arra kérték az oktatók a résztvevőket, hogy gyűjtsék össze, véleményük szerint milyen kompetenciákra van szükség e kétféle szerepkör eredményes ellátásához. A válaszadók az alábbi kompetenciaelemeket minősítették a legfontosabbnak – olyanoknak, amelyekkel minden roma gyerekekkel foglalkozó szakembernek rendelkeznie kellene:

- a roma kultúra és szokások megfelelő szintű ismerete,
- képesség a biztonság légkörének megteremtésére,
- védelmező erő sugárzása a roma gyerekek felé,

- bizalom és tisztelet mások iránt, s ugyanennek a felkeltése másokban,
- beleélő képesség, empátia,
- jó kommunikációs készség,
- határozottság,
- energia és képesség mások motiválására és meggyőzésére,
- humorérzék,
- a segítségnyújtás képessége,
- a segítség elfogadásának képessége,
- nyitottság, tolerancia,
- mások erősségeinek felismerése,
- kompromisszumkészség,
- türelem és állhatatosság (*Szostka-Rózycka és Weigl, 2008*).

A program célzott kurzusai mellett létezik Lengyelországban egy olyan akkreditált felsőoktatási képzés is, amelynek keretében az érdeklődők megalapozhatják, illetve bővíthetik a roma kisebbséghez kapcsolódó tudásukat. E két szemeszterből álló, posztgraduális képzést 2004 óta kínálja a Krakói Pedagógiai Egyetem Lengyel Filológiai Intézete. A kurzus címe: *A romák helyzete Lengyelország történelmében, jogrendszerében és kultúrájában, valamint az etnikai sztereotípiák*. A program évente 30 hallgató számára biztosít ingyenes részvételi lehetőséget ezen a kurzuson – lényegében válogatás nélkül, egyszerűen a jelentkezések sorrendjében.

A képzés elsősorban azokat a szakembereket célozza meg, akik roma környezetben dolgoznak különféle szerepekben: tanárokat, szociális munkásokat, közigazgatási dolgozókat, rendőrségi tisztviselőket, különböző tudományterületek roma szakértőit és mindazokat, akik érdeklődést mutatnak a roma kisebbség ügye iránt. Tanulmányaik során a résztvevők az alábbi tartalmi területekkel találkozhatnak:

- I. A roma történelem áttekintése (10 óra előadás + 10 óra szeminárium): Kik a romák? Indiából származnak-e? A romák eredetének hagyományos és modern, „konstruktivistá” megközelítése. A romák európai történetének áttekintése: a korai migráció, kapcsolat a környezettel, túlélési stratégiák a középkori Európában, üldöztetésük az intézményes alkalmazkodástól a modernizációs folyamatokig, a roma kisebbség mint a nemzetállam része.
- II. A roma kultúra és a hagyományok elemei (5 óra előadás + 15 óra szeminárium): Mít jelent cigánynak lenni? A hagyományos roma kultúra elemei és azok modernkori átalakulása. A világ fogalma és a tisztaság/tisztátalanság problémája a roma hagyományban. A nem-roma világgal ápolt kapcsolatok típusai. Tevékenységminták a csoporton belül és kívül. Viszony az időhöz és a halálhoz. A vezetés típusai és az átalakulás. A családi kapcsolatok mintái és a nők státusza. A kulturális minták fenntartása és alkalmazkodás az új helyzetekhez.
- III. A romák Lengyelországban és Európában (15 óra szeminárium): A roma lét legfőbb problémái Közép- és Kelet-Európában, Dél-Európában és Lengyelországban. Kik tartoznak a roma népességhez és mennyire bízhatunk a statisztikákban? A szocialista rendszer romapolitikája. A romák gazdasági helyzete az átalakulás idején. A lengyelországi romák. Hegyvidéki és síksági romák. Történelem és jelen. A roma népesség lélekszáma és megoszlása. A legnagyobb problémák. A gyerekek és ifjúság oktatása. Roma „vezetők”. A társadalmi marginalizáció meghatározó tényezői. A roma közösségek megsegítésére irányuló stratégiák.
- IV. A roma etnikum mobilitási folyamatai (15 óra szeminárium): A kirekesztéstől a romák önkormányzásáig: új identitások megfogalmazása és ezek politikai reprezentációja. A roma értelmiségiek és politikusok látomásai saját etnikai csoportjuk-

- ról: polgártársak, kisebbség, szétszóródott nép, transznacionális csoport. A romák nemzetközi megítélése.
- V. A nemzeti kisebbségi lét szabályozása (10 óra előadás + 10 óra szeminárium): A nemzetiségi és az etnikai kisebbségek jogainak nemzetközi, illetve lengyel szabályozása. Ugyanezen jogok érvényesülésének nemzetközi, európai és lengyel monitorozása. A beavatkozások hatásmechanizmusai.
- VI. Az etnikai kisebbségekről kialakított irodalmi sztereotípiák (20 óra szeminárium): A „Másikról” sugárzott kép a 16–20. századi lengyel irodalomban – romákat és más kisebbségeket bemutató, válogatott szövegek bemutatása, valamint elemzése.
- VII. Az etnikai kisebbségekre vonatkozó nyelvi sztereotípiák (20 óra szeminárium): A lengyel szókincs elemzése. Egyes szimbólumok meglepő értékelméleti tartalmainak feltárása – például a „cigány” és a „roma” kifejezésekhez kapcsolódóan.
- VIII. A legszélesebb körben használt roma nyelv alapfokon való elsajátítása (20 óra szeminárium): Alapszókincs, alapkifejezések megtanulása a roma gyerekekkel, illetve családokkal való jó kapcsolat kialakulásának támogatása érdekében.
- IX. Diszkrimináció-ellenes oktatás (12 óra szeminárium): Módszertani gyakorlatok.
- X. Kultúraközi kommunikáció (20 óra szeminárium): Módszertani gyakorlatok.
- XI. A roma holocaust (10 óra előadás + 10 óra szeminárium): A roma népcsoport mártíromsága a II. világháború idején (önéletrajzi dokumentumok és a roma múlt más forrásai alapján). A roma holocaust bemutatása a nemzetközi tudományos szakirodalomban.
- XII. Roma identitás és annak változásai (20 óra szeminárium): Különbő források elemzése alapján.
- XIII. A romák és a roma kultúra bemutatása a médiában (6 óra szeminárium): Médiaanyagok közös feldolgozása.
- XIV. A szakdolgozat megvédése (24 óra szeminárium): A képzés végén minden résztvevő elkészíti a saját dolgozatát a kurzus valamelyik általa kiválasztott témaköréhez kapcsolódóan, amit a szemináriumi csoportban kell prezentáció formájában bemutatnia.

A kurzus részeként a hallgatók terepmunkát is végeznek. Meglátogatnak olyan településeket, ahol meghatározó a roma kisebbség. Találkoznak olyan intézmények munkatársaival, akik az adott roma közösségért fáradoznak. Megismerkednek céljaikkal és tevékenységeikkel. Számos olyan kulturális rendezvényen vesznek részt, amely a lengyelek és a romák érdeklődésére egyaránt számot tarthat. A tanúsítvány megszerzésének feltétele – az órák és a külső programok látogatása, valamint a vizsgák teljesítése mellett – egy olyan szakdolgozat elkészítése és megvédése, amely a résztvevők roma környezetben végzett személyes szakmai tevékenységéhez kapcsolódik.

Jegyzetek

¹ A cikk alapjául Agnieszka Świątek *How to educate Roma children? Steps in building efficient organization of education of Roma ethnic minority* című hosszabb tanulmánya szolgált. A tanulmány az Edu-Net Tananyag-fejlesztési Alapítvány *Common goals – common ways* című innovációtranszfer projektjének keretében készült 2013-ban. A szöveg végleges formájának kialakításához nyújtott értékes segítségéért a szerző köszönetét fejezi ki Bognár Tibornak, Kovács Anikónak és dr. Mizerák Katalinnak.

² Vsd össze: 48/2012 (XII. 12.) EMMI rendelet. 14. §.

³ A vajdaságok (lengyelül 'województwo') a 14. század óta Lengyelország legnagyobb közigazgatási egységei. A vajdaságok jelenlegi rendszere a közigazgatás újrászervezéséről szóló 1998-as törvény alapján 1999. január 1. óta van érvényben. A vajdaságok átszervezésére részben az Európai Unió követelményeihez való igazodás miatt került sor (Kiss, é. n.).

⁴ Helsinki Foundation for Human Rights, the Foundation for Rural Development, the European Institute

for Democracy, Stefan Batory Foundation, the Bureau of Citizens Advice of the Association of the Centre of Social Information, Polish Children and Youth Foundation (forrás: a Belügyminisztérium honlapja).

⁵ Forrás: a lengyel Belügyminisztérium honlapja.

⁶ A program keretében leginkább örömmel fogadott szakirányok a következők: szurdopedagógia (halláskárosult vagy siket gyerekek és fiatalok oktatása), oligofrénpedagógia (értelmileg kevésbé vagy súlyosan sérült gyerekek oktatása), tiflopedagógia (látássérült gyerekek oktatása).

Irodalomjegyzék

Ficowski, J. (1985): *Cyganie na polskich drogach*. Wydawnictwo Literackie, Kraków–Wrocław.

Jasińska-Kania, A. (2009): Wykluczanie z narodu: dystanse społeczne wobec mniejszości narodowych i migrantów. In: Jasińska-Kania, A. és Łodziński, P. (szerk.): *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce- mniejszości narodowe, imigranci, uchodźcy*. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa. 39–57.

Kiss Mónika Dorota (é. n.): *Területszerzés és a helyi önkormányzás Lengyelországban*. http://www.glossaiuridica.hu/gi0901/nem/gi0901_nem_kiss_monika.pdf

Kołaczek, M. és Talewicz-Kwiatkowska, J. (2007): Romowie i Sinti jako mediatorzy dla edukacji. In: Wasztyl, B. (szerk.): *Dialog Pheniben, no. 10/2007*. Stowarzyszenie Romów w Polsce, Oświęcim. 32–34.

Kwadrans, Ł. (2007): Charakterystyka sytuacji edukacyjnej Romów w Czechach, Polsce i Słowacji po 1989 roku. In: Borek, P. (szerk.): *Romowie w Polsce i Europie*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków. 233–248.

Matulayová, T. (2001): Praca socjalna w środowisku Romów. In: Jasiński, Z. és Lewowicki, T. (szerk.): *Oświata etniczna w Europie Środkowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole. 335–338.

Milewski, J. (2001): *Romowie żyją wśród nas*. Wydawnictwo Stowarzyszenia „Integracja”, Suwałki.

Milewski, J. (2004): Edukacja Romów w Polsce-wczoraj i dziś. In: uó (szerk.): *Romowie, co każdy nauczyciel wiedzieć powinien, pod red.* Wydawnictwo Stowarzyszenia „Integracja”, Suwałki.

Nowicka, E. (1998): O naprawie systemu oświatowego. Dzieci romskie w szkole. In: Wieczorek, E. (szerk.): *Spoleczeństwo otwarte, no. 5/1998*. Wyd. Fundacja „Spoleczeństwo Otwarte”, Warszawa. 28–31.

Nowicka, E. (2007): Romowie i świat współczesny. In: Borek, P. (szerk.): *Romowie w Polsce i Europie*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków. 124–147.

Osuch, W. és Dwojak, A. (2009a): Szkolnictwo mniejszości narodowych w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem Romów małopolskich. In: Górka, Z.

és Więclaw-Michniewska, J. (szerk.): *Informator Polskiego Towarzystwa Geograficznego Oddział w Krakowie-Badania i podróże naukowe krakowskich geografów*. IV. Polskie Towarzystwo Geograficzne, Kraków.

Osuch, W. és Dwojak, A. (2009b): Wspieranie przedsiębiorczości przez przeciwdziałanie marginalizacji społeczno – ekonomicznej grup nieprzystosowanych do konkurencji w gospodarce rynkowej, jako dążenie do zrównoważonego rozwoju społeczeństwa informacyjnego (na przykładzie Romów polskich). In: Zioło, Z. és Rachwał, T. (szerk.): *Rola przedsiębiorczości w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego*. Wydawnictwo Nowa Era & Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej IG UP, Warszawa–Kraków. 244–253.

Paszko, A. (2007): Romowie i polskie doświadczenie wolnego rynku. In: Borka, P. (szerk.): *Romowie w Polsce i Europie*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków. 204–216.

Paszko, A., Sułkowski, R. és Zawicki, M. (2007, szerk.): *Romowie na rynku pracy*. Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.

Soszka-Różycka, M. és Weigl, B. (2008): Asystent edukacji romskiej. Konkurencja czy szansa? In: Weigl, B. és Formanowicz, M. (szerk.): *Romowie 2007-od edukacji młodego pokolenia do obrazu w polskich mediach*. Wyd. Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej „Academica”, Warszawa. 52–61.

Sułkowska-Kądziołka, A. (2007): Wybrane programy edukacyjne dla mniejszości romskiej w Małopolsce. In: Borka, P. (szerk.): *Romowie w Polsce i Europie*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków. 263–265.

Ślosarczyk, I. és Wężowicz-Bochenek, B. (2007): Edukacja młodzieży romskiej w polskiej szkole na przykładzie gimnazjum w Łososinie. In: Osuch, W. (szerk.): *Wybrane problemy edukacyjne i kulturowe niektórych mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce i Europie*. Geoinfo, Kraków. 101–112.

Wądrzyk, P. (2008): Co dalej? W ślepym zaułku. In: Wasztyl, B. (szerk.): *Dialog Pheniben, no. 12/2008*. Stowarzyszenie Romów w Polsce, Oświęcim. 17–18.